

GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NİN İNANÇ TURİZMİNİN SWOT ANALİZİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF FAITH TOURISM IN THE SOUTHEASTERN ANATOLIA REGION WITH SWOT ANALYSIS

Mahmut BALTACI *
Dr. Öğretim Üyesi, Selçuk Üniversitesi Silifke Taşucu MYO,
baltaci.mahmut@gmail.com

Şeyma AYTEMİR
Bilim Uzmanı,
seyma.aytemir@hotmail.com.

Geliş Tarihi: 12.03.2024 *Kabul Tarihi:* 29.06.2024

Özet: Türkiye alternatif turizm türleri potansiyeli açısından önemli bir turizm ülkesidir. Çeşitli inanç merkezleri ve mimari eserleri ile özellikle inanç turizmi açısından tercih edilebilir bir destinasyondur. Türkiye coğrafyası içerisinde yer alan Güneydoğu Anadolu Bölgesi Hristiyan, Musevi, Süryani ve Müslüman toplumlara ait pek çok inanç merkezine ev sahipliği yapmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Peygamber kabirleri ve peygamberlerin belirli dönem yaşadığı kentleri ile inanç turizmi merkezleri arasında yer almaktadır. Bölgenin inanç turizmi potansiyelini değerlendirmek amacı ile araştırmada doküman analizi yapılarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin inanç turizmi amaca göre değerlendirilmiş ve SWOT (güçlü-zayıf yönleri ve tehditleri-fırsatları) analizi yapılmıştır. Bölgenin inanç turizmi güçlü yönünü, turizm açısından altyapı ve üstyapı yetersizliği zayıf yönünü, yerel halkın turizme katılması fırsatı, deprem ve terör olayları tehditleri oluşturmaktadır. Yapılan analiz sonucunda öneriler geliştirilerek literatüre katkı sunmak amaçlanmıştır. Çalışma bölgedeki inanç turizmi potansiyelinin değerlendirilmesi ve ileride yapılacak çalışmalara katkı sunması açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnanç turizmi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi, SWOT analizi

Abstract: Türkiye is an important tourism country in terms of its potential for alternative tourism types. It is a preferable destination, especially in terms of religious tourism, with its various faith centers and architectural works. The Southeastern Anatolia Region, located within the geography of Türkiye, hosts many faith centers belonging to Christian, Jewish, Assyrian and Muslim communities. The Southeastern Anatolia Region is among the faith tourism centers with the Prophet's tombs and the cities where the prophets lived for certain periods. In order to evaluate the religious tourism potential of the region, qualitative research method was used in the research by analyzing documents. Religious tourism of the Southeastern Anatolia Region was evaluated according to its purpose and analyzed by SWOT (strengths-weaknesses, threats-opportunities). The strength of the region is religious tourism, the lack of infrastructure and superstructure in terms of tourism are the weaknesses of the region, participating of the local people is the opportunity and earthquakes and terrorist events are the threats. As a result of the analysis, it was aimed

* Sorumlu Yazar

to contribute to the literature by developing suggestions. The study is important in terms of evaluating the religious tourism potential in the region and contributing to future studies.

Key Words: Faith tourism, Southeastern Anatolia Region, SWOT analysis

GİRİŞ

Türkiye, tarih boyunca çeşitli dönemlerde farklı etnik yapıdaki toplumlara ev sahipliği yapmıştır. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde benimsenmiş olan tolerans anlayışı bu durumda etkili olmuştur (Sonyel, 1985, s. 649). Osmanlı İmparatorluğu döneminde Anadolu’da zulüm gören çeşitli din ve mezhepten toplumlar Osmanlı topraklarına sığınmıştır. Yaşadıkları dönemlerde ise ibadetlerine devam ederek kendi kültürlerini ve dini yapılarını korumaya çalışmışlardır. Bu nedenle Türkiye’de pek çok kilise, sinagog, cami gibi dini mimari yapılara rastlanmaktadır (Güler, 2023). Bu yapılar farklı dönemlerde inşa edilmiş ve pek çoğu günümüze kadar muhafaza edilmiştir. Yapılan çalışmada önemli bir inanç turizmi destinasyonu olan Türkiye’nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve bu bölgede bulunan çeşitli inanç merkezleri yer almaktadır. Çalışmaya konu olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi, doğu ve kuzeyden Doğu Anadolu Bölgesi, batıdan Akdeniz Bölgesi, güneyden Suriye ve Irak ile çevrelenmiştir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Ortadoğu’ya olan yakınlığı nedeni ile birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu bölge Gaziantep, Diyarbakır, Şanlıurfa, Batman, Adıyaman, Siirt, Mardin, Kilis ve Şırnak illerini kapsamaktadır. Günümüzde bu şehirlerde farklı etnik kökenli toplumlar bir arada yaşamaya devam etmektedir. Bölgede Hitit, Roma, Yunan, Yahudi, Hristiyan ve Müslüman inancına ait yapıların varlığı görülmektedir. Zeugma Antik Kenti, Yuşa Peygamber Türbesi, Dülükbaba Türbesi Gaziantep’te en çok ziyaret edilen inanç merkezleri arasındadır. Peygamber makamları ile bilinen Diyarbakır ve Şanlıurfa tarih boyunca pek çok dini yapıyı muhafaza etmiştir. Şanlıurfa özellikle Hz. İbrahim, Hz. Eyyüp, Hz. Elyasa, Hz. Şuayp, Hz. Nuh, Hz. Lut, Hz. Musa ve Hz. Yakup peygamberlerin yaşadığı şehir olarak inanç turizminde önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle halk arasında “Peygamberler Şehri” olarak anılmaktadır. Hz. İbrahim’in doğduğu ve Nemrut’un zulmünden kurtulduğuna inanılan Balıklıgöl, Müslümanlar için büyük bir öneme sahiptir. Bunun yanı sıra, Harran’daki Ulu Cami ve dünyanın en eski tapınak kompleksi olarak bilinen Göbeklitepe hem dini hem de arkeolojik açıdan büyük ilgi görmektedir. Diyarbakır’da İslamiyet’in Anadolu’daki ilk camilerinden biri olan Diyarbakır Ulu Cami, mimarisi ve tarihiyle dikkat çekerken, Suryani Katolik Kilisesi ve Meryem Ana Süryani Kadim Kilisesi de bölgedeki Hristiyan mirasını gözler önüne sermektedir. Mardin, farklı dini ve etnik grupların barış içinde bir arada yaşadığı, mimarisiyle ünlü bir şehirdir. Mardin’deki Deyrulzafaran Manastırı ve Kasımiye Medresesi hem Hristiyan hem de İslam kültürünün önemli örneklerindedir. Şehrin dar sokaklarında gezinti yaparken, taş evlerin arasında birçok tarihi kilise ve camiyle karşılaşmak mümkündür. Siirt ve Batman illerinde pek çok önemli din alimleri yetişmiştir. Alimler din ve düşünce yapılarını yansıtabilecekleri eserler sunarak bölgenin inanç ve kültürel yapısına katkıda bulunmuşlardır. Siirt’te özellikle Veysel Karani Türbesi Müslümanlar açısından büyük önem taşımaktadır. Adıyaman’da Tarihi Mor Petrus ve Mor Pavlus Kilisesi komşu illerdeki Süryani toplulukları tarafından önemli bir ibadet merkezi olarak değer görmektedir. Ayrıca Adıyaman’da Abuzer Gaffari, Mahmut el-Ensari, Abdurrahman Erzincani makamları ise Müslüman toplumlar tarafından manevi bir öneme sahiptir. Adıyaman’da bulunan Nemrut Tümülüs’ü ise bölgenin inanç turizmi açısından en önemli

ayrıcalıklarından biridir. Şırnak ilinde İslam ve Hristiyanlık inancı ile ilgili mimari eserler yaygındır. Bölgede özellikle Süryani ve Keldari yapıları görülmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde kavramsal olarak inanç turizm hakkında bilgi ve inanç turizm merkezleri tablo halinde verilmiştir. Ardından yapılan çalışmaları belirten alanyazın kısmı vardır. Sonraki kısımlarda ise yöntem, bulgular ve sonuç kısımları yer almaktadır. Çalışma kapsamında bahsedilen şehirlerdeki inanç turizmi çekicilikleri incelenerek SWOT analizi yapılmıştır. Bölgenin inanç turizmi yönünden güçlü, zayıf yönleri ve fırsat, tehdit unsurları belirlenmiştir. Bu çalışmada Güneydoğu Anadolu'da inanç turizminin gelişimini göstermek ve gelecekte yapılacak bilimsel çalışmalara katkı sağlamak amaçlanmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İnanç Turizmi

Din kavramı geçmişten günümüze kadar insanların yaşamlarının büyük çoğunluğuna etki eden bir unsur olmuştur (Baltacı ve Kodalak, 2022). Özellikle turizmin din kavramı ve seyahatler ile olan ilişkisi son yıllarda büyük bir ilgi görmektedir. Camiler, kiliseler, katedraller, dini ritüeller turizmin belirli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu durum inanç turizminin doğuşunda etkili olmuştur. Alternatif turizm türlerinden biri olan inanç turizmi çeşitli dinlerden insanların dini ihtiyaçlarını karşılamak, ibadetlerini yerine getirmek için yaptıkları seyahatlerdir. İnanç turizmi, insanların dinler tarafından kutsal sayılan yerleri ziyaret etmesi, dini etkinliklere katılmak veya izlemek amacı ile gitmesi, hac ibadetini yerine getirmesi, amacıyla seyahatlerin ve konaklamaların oluşturduğu turizm hareketi olarak tanımlanmaktadır (Köksal ve Karabulut, 2019, s. 8). İnanç turizmi miras turizminin formlarından biri olarak görülmektedir. İnanç turizminin ayırt edici yanı ise kutsal ve manevi inanç turizminde daha etkili olmasıdır. İnanç turizmi ziyaretçileri için ziyaret edilen destinasyonda dua etmek, ayin yapmak, çeşitli törenleri kutlamak veya ibadet etmek gerekmektedir (Okuyucu ve Somuncu, 2013, s. 5). İnanç turizminde en önemli etken manevi doyum ihtiyacıdır. Günümüzde kalabalık şehirler, artan nüfus, maddi zorluklar insanların ruh hallerini etkilemekte ve toplumları monotonlaştırmaktadır. Bu durum kişilerin manevi ihtiyaçlarının artmasına neden olmaktadır. Manevi doyuma ulaşmanın ilk yolu yalnızlaşmak ve ibadet etmekten geçmektedir. Bu nedenle deniz, kum, güneş turizminin dışında ruhu besleyen ve insanların maneviyatını tazeleyen bir seyahate ihtiyaç vardır (Geçgin ve Korucuk, 2017). Bu seyahatler üç semavi dinde geçmekte ve dinlerin kutsal kitaplarında da yer almaktadır. Seyahatlerin bazıları çeşitli dinler tarafından hac olarak kabul edilmiştir. Hristiyanların Kudüs ve Roma ziyareti, Yahudiler için Kudüs'teki Ağlama Duvarı'nı ziyaret etmek, Müslümanlar için Mekke ve Medine ziyareti, Umre yolculukları hac olarak kabul edilmektedir (Hacıoğlu ve Avcıkurt, 2011, s. 210). Hac seyahatleri günümüzde inanç turizminin temelidir. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) (2011) verilerine göre dünyada 300 milyondan fazla insanın seyahat nedeni inanç motivasyonudur. Bu verilere bağlı olarak inanç turizmi 18 milyon dolarlık büyük bir turizm çeşidi olarak önemini korumaya devam etmektedir (Güzel ve Köroğlu, 2019, s. 107). Türkiye'de inanç çekiciliklerinin %80,1'i İslam dinine ait yapılardan oluşmaktadır. Hristiyanlık için önemli olan çekicilikler %18,1 iken Musevilik inancı çekicilikleri %1,7 olarak değerlendirilmiştir (Okuyucu, 2020, s. 9).

Güneydoğu Anadolu'da İnanç Turizmi Merkezleri

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, zengin kültürel ve tarihi mirası ile Türkiye'nin önemli inanç turizmi merkezlerinden biridir. Bu bölge, farklı dinlerin ve medeniyetlerin buluşma noktası olmuştur. Farklı dine mensup kişilerin var olan dini merkezleri koruması günümüze sağlam olarak gelmesinde faydası büyük olmuştur. Güneydoğu Anadolu Bölgesi binlerce yıllık geçmişiyle pek çok kutsal mekân ve dini yapıya ev sahipliği yapmaktadır. Bu kutsal mekanları korumak ve inanç turizmi açısından ele almak bölge turizmi açısından önemlidir. Tablo 1'de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde öne çıkan inanç merkezlerinden bazılarını ve inanç turizmi için önemine yer verilmiştir.

Tablo 1.

Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki İllerin İnanç Turizm Değerleri

YAPI İSMİ	BULUNDUĞU İL	İNANÇ TURİZMİ İÇİN ÖNEMİ
Ulu Cami (Cami-İ Kebir):	Kilis	Kilis'in en eski ve en büyük camisidir. En eski tamir kitabesine göre caminin 1331'de Osmanlı döneminden önce Memlûklüler tarafından yapıldığı tahmin edilmektedir (Harunoğulları, 2016, s. 18).
Canpolat Paşa (Tekke Cami) Külliyesi	Kilis	Kilis bir süre Memlûklerin idaresinde kalmıştır. Yavuz Sultan Selim'in Halep'i fethiyle 1516-1517 yıllarında Osmanlı topraklarına dâhil edilmiştir. Canbolatoglularını ise bu dönemde kentin ileri gelenlerinden biridir. O dönemde idareci olan Kasım Bey, Osmanlı Devleti'ne bağlılığını bildirmiştir. Kasım Bey'in oğlu olan Canpolat Bey, Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1535 yılında Kilis Sancak Beyliği'ne atanmıştır. Külliye ise Canpolat Bey tarafından yaptırılmıştır (Bilgin, 2018, s. 1).
Kilis Mevlevihanesi (Mevlevihane Cami)	Kilis	19. yüzyılda ülkemiz topraklarında 90 adet Mevlevihane mevcuttur. Kilis Mevlevihanesi ise bu dönemden ayakta kalabilen 32 adet Mevlevihane'den biridir. Konyalı İbrahim Hakkı; Mevlevihane'nin eşsiz bir mimari yapısı olduğunu, gül bahçesi, türbesi olduğunu fakat kabristanın yok olduğunu belirtmiştir (Tuncer, 1996, s. 259).
Kadı Camisi (Kara Kadı Camisi)	Kilis	16. yüzyılda yapılmıştır. "Karakadı" adıyla bilinen Ali Bin Ahmed Alaeddin er-Rumi tarafından yaptırılmıştır.
Cüneyne Cami	Kilis	Bu yörede Kilis'in fethi sırasında şehit düşen Müslüman sahabilere ait mezarlar bulunduğu; mahalleye, "meşhedlik" yani "bir adamın şehit olduğu veya bir şehidin gömüldüğü yer, şehitlik" adı verilmiştir. Cami de sahabelerin şehit düştüğü yere yapıldığından "küçük cennet" anlamına gelen "Cüneyne" olarak adlandırılmıştır. Kilis'te Ulu Cami'den sonra en eski cami Cüneyne Camisidir (https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kilis/gezilecekyer/cuneyne , 2023).
Şeyh Tekkesi (Nakşibendi Tekkesi)	Kilis	İçinde altı tane derviş hücresi, zikir evi olarak da kullanılan mescit ve türbeden oluşmaktadır. Kubbeyle örtülü mekânda biri Şeyh Abdullah Sermest Efendi'nin olmak üzere beş sanduka; çapraz tonozla örtülmüş bölümde de Şeyh Abdullah Sermest Efendi'nin aile bireylerine ait yedi sanduka vardır (https://kilis.ktb.gov.tr/TR-61716/seyh-efendi-tekkisi-naksibendi-tekkisi.html , 2023).
Şeyh Simati Türbesi	Kilis	Evliya Çelebi Seyahatnamesinde; şehrin Kiblesinde aydınlık bir kubbe içerisinde Şeyh Muhammed Simati isminde Hz. Peygamberin çeşnicibaşısının yattığını, Hz. Peygamberin sofrasını döşediği için kendisine Simati denildiğini, her vakit tekkesine gelen fakirlerin ağırlandıklarını, Hz. Peygamberin ashabından olup Hz. Ebu-Bekir zamanında Şehit olduğu belirtmiştir (Harunoğulları, 2016, s. 18).
Şeyh Bedevi Türbesi	Kilis	Şeyh Muhammed Bedevi'nin Hz. Muhammed'in ashabından olduğu bilinmektedir. Hz. Ebu Bekir Dönemi'nde şehit olduğu belirtilmiştir (Güler, 2014, s. 108).
Hz. Zübeyr ve Hz. Talha Türbesi	Kilis	Cennetle müjdelenen 10 sahabe arasında yer aldıkları söylenmektedir.
Bilal-i Habeşi Türbesi (Makamı)	Kilis	Hz. Bilal-i Habeşi, Ebu Ubeyde'nin komutasındaki İslam ordusuyla beraber Suriye'yi 638 yılında alarak İslam sınırlarına katmıştır
Zeugma Kenti	Gaziantep	Birbirine köprü ile bağlı olan ve Fırat nehrinin iki yakasında karşılıklı duran ikiz kentlerden oluşmaktadır. Nehrin batı kısmı Seleukeia, doğu kısmı Apamea olarak adlandırılmıştır. MÖ 162'de, başkentini Samosata'da (Samsat) kuran ve Seleukos İmparatorluğu'nu yıkan Helenistik Kommagene Krallığı ortaya çıkmıştır. Kentin yerleşim planında Zeugma, Seleukos-Pers kültürel kesişim noktası olarak yer almaktadır. Antiochos Dönemi'nde Grek ve Pers tanrı / tanrıçalar için burada tapınma yapılmıştır. Çeşitli inançlara ev sahipliği yapan önemli kült merkezlerinden biridir (Kahrıman, 2015, s. 2).
Karkamış Kalıntıları	Gaziantep	Hurri, Hitit, Geç Hitit, Asur gibi farklı uygarlıklar tarafından yönetilmiştir. Hurri kökenli Kubaba adında bir tanrı tarafından bulunduğu inanılmaktadır. İncil'de anılan 90 hektarlık Gaziantep sınırları içerisinde. Anadolu ve Akdeniz kıyıları ile ticaret yapılan önemli bir merkez konumundadır (Şahin, 2019, s.145).

Yesemek Açık hava Müzesi	Gaziantep	Hurriler, Hititler, Geç Hititler, Suriye, Arami, Asur ve Yunan mimarisine ve izlerine rastlanmaktadır. Sfenksler, kapı aslanları, oturan aslanlar, kanatlı aslanlar ve Amanos Dağları'nı temsil eden Dağ Tanrısı kabartmaları gibi birçok önemli esere ev sahipliği yapmaktadır. Bunlara ek olarak M.Ö. 2000li yılların dördüncü çeyreği ile M.Ö.8. yüzyıl arasında, Yakın Doğu'nun en büyük taş ocağı ve heykel işleme atölyesine sahiptir (Tetik, 2016).
Ökkeşiyе Hazretleri Türbesi	Gaziantep	Ökkeşiyе Hazretleri Kahramanmaraş ve Gaziantep bölgeleri için önemli olan sahabelerden biridir. Gaziantep'in Müslümanlar tarafından fethi sırasında şehit düşen beş sahabeden biri olduğuna inanılmaktadır.
Kurtuluş Cami	Gaziantep	892 yılında Valide Meryem Kilisesi (St. Mary) olarak yaptırılmıştır. Kilise ve hapisane olarak kullanılmıştır. Sonraki dönemlerde ise camiye dönüştürülmüştür. Gaziantep'in en büyük camilerindendir. Kilisenin çanı Londra'da yaşayan Hirant Köşkeryan adındaki bir Ermeni tarafından Brezilya'da yaptırılmıştır. Ağırlığı bir ton olan bu çan, Gaziantep Müzesi'nde korunmaktadır (https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/gaziantep/gezilecekyer/tarihi-camiler154353 , 2023).
Havra Yuşa Peygamber Türbesi	Gaziantep	1970'lerde Gaziantep'in son Yahudileri şehri terk edince terkedilmiş bir sinagogdur. Yuşa Peygamber (A.S.) İsrail oğullarından olup, Hz. Musa'nın yeğenidir. İsrailoğulları'nı göçebelikten kurtarmıştır ve Arz-ı Kenan'a yerleştirmiştir. Pir Sefa Hazretleri'nin sandukası da türbede yer almaktadır. Pir Sefa, Gaziantep'i fetheden İslam ordusunda bir askerdir ve burada şehit düşmüştür (Dural, 2013, s. 81).
Dülükbaba Türbesi	Gaziantep	Yavuz Sultan Selim Mısır seferine giderken günümüzdeki Dülük köyü yakınlarında bir derviş yolunu keser ve Padişah'a: "Sana müjdelirim ki şu ayın şu gününde Mısır'ı alacaksın" der. Yavuz Sultan Selim dervişin dediği zamanda Mısır'ı alır. Dönüşte elini öpmek için uğradığında dervişin öldüğünü görmüştür. Bu nedenle dervişe bir türbe yaptırmıştır (https://gaziantep.ktb.gov.tr/TR-52363/gaziantep-evliyaları-ve-turbeleri.html , 2023).
Şeyh Fettullah Türbesi	Gaziantep	Türbenin bulunduğu hazire Şih Ocağı olarak adlandırılmaktadır. Türbenin yer aldığı külliye 1563 yılında yapılmıştır. Külliye'nin bahçesinde Gaziantep savunmasında şehit düşen Karayılan ve birçok şehidin mezarı bulunmaktadır.
Nemrut	Adıyaman	Kommagene Kralı I. Antiochos'un tanrılara ve atalarına minnettarlığını göstermek için 2150 metre yüksekliğindeki Nemrut Dağı'nın yamaçlarına yaptırdığı mezar ve anıtsal heykeller, Helenistik Dönem'in en görkemli kalıntılarından birisidir. Nemrut Dağı'nın zirvesi Antiochos'un Tümülüsü ve kutsal alanlardır. Heykeller Helenistik, Pers sanatı ve Kommagene Ülkesi özgün sanatını yansıtmaktadır (Yaşar, 2018, s. 20).
Perre Antik Kenti	Adıyaman	Perre Antik Kenti, Mezopotamya'da Pirin ve Perin olarak bilinmektedir. Antik kent, Kommagene Krallığı'nın beş büyük kentinden biridir. Melitene'yi (Malatya) başkent Samosata'ya (Samsat) bağlayan yol güzergâhı üzerinde olduğu için jeopolitik bir öneme sahiptir.
Karakuş Tümülüsü	Adıyaman	Kommagene Kralı II. Mithradates tarafından annesi İsias adına yaptırılan bir anıt mezardır. Yapıda yer alan sütun üzerindeki kartaldan dolayı halk arasında Karakuş Tümülüsü olarak adlandırılmıştır. Mithradates'in annesi İsias, diğer bir kız kardeşi Antiochis ve onun kızı Aka'nın mezarları da burada bulunmaktadır. Mithradates yazlık malikânesinin terasından derin çaya inen baş döndürücü vadiyi ve Karakuş'u seyreder böylelikle ölümlerinden sonra da sevdiklerini yanında hissetmek istemiştir (https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/adiyaman/gezilecekyer/karakus-tumulusu--anit-mezar , 2023).
Sofraz Tümülüsü	Adıyaman	Mezar odası mekânının üst kısmı toprak dolgu bir tepedir. M.S. I. yüzyılda yapılan Tümülüsü'nün yüksekliği 15 metre olup, toprak dolgu altında Dromos, geçiş koridoru ve mezar odası olmak üzere 3 mekândan oluşmaktadır (İpekyolu Kalkınma Ajansı, 2014).
Sahabe Safvan Bin Muattal Hz	Adıyaman	Hz. Muhammed'i görmüş, onunla yaşamış ve birlikte savaşlara katılmış önemli bir sahabedir. İslam ordularının, Hz. Ömer döneminde Hicri 19'da doğuda Sasaniler ve batıda da Bizanslılarla savaşı sırasında Samsat'a gönderilen orduda yer almıştır. Bu savaşta altmış yaşlardadır. Savaş sırasında şehit düştüğü için Samsat Kalesi'nin arkasında yüksekte bir tepeye defnedilmiştir (İpekyolu Kalkınma Ajansı, 2014).
Hz. Üzeyir Türbesi	Adıyaman	Peygamber olan Üzeyir'in adı Kur'an-i Kerim'de geçmektedir. Bütün ömrünü iyiliğe ve ibadete adanmış bilinmektedir.
Abuzer Gaffari Türbesi	Adıyaman	Halk arasında önemli sahabelerden biri olduğu söylenmektedir. Adıyaman'da savaşırken düşmanlar tarafından şehit edildiği ve buraya gömüldüğü rivayet edilmiştir.
Gazihan Dede Türbesi	Adıyaman	Halk arasında Kazgan Baba Türbesi olarak bilinmektedir. Kazgan Baba'nın ermiş bir hükümdar olduğuna inanılmaktadır. Adıyaman'da kadılık yapmıştır. Yaşadığı dönemde düşmanları tarafından çok sık rahatsız edilmiştir. Bu nedenle günümüzde türbesinin bulunduğu yerdeki mağarada bir süre yaşamını geçirmek zorunda kalmıştır. Günümüzde türbe genellikle evlenmemiş genç kızlar tarafından ziyaret edilmektedir. Bu ziyaret sırasında kadınlar türbeden bir kaşık alıp eve götürmektedir. Kaşık götüren kadın evlenir ise altı adet kaşık getirip türbeye bırakmalıdır.
Mahmut el-Ensari Türbesi	Adıyaman	Mahmut Ensari ve Abuzer Gaffari İslam'ın savunucularındandır. Adıyaman İslam'a karşı olan köyler İslam orduları ile savaşmıştır. Abuzer Gaffari bu savaşta Mahmut Ensari ile bu savaşta yer almıştır. Abuzer Gaffari kendi türbesinin olduğu yerde düşmanlarla, Mahmut Ensari ise yine kendi türbesinin olduğu yerde çarpışmışlar ve şehit olmuşlar. Şehit oldukları yere onların adına türbeleri yaptırılmıştır (Yaşar, 2010, s. 41).

Ulubaba Türbesi	Adıyaman	Bu türbenin, Seyyid Battal Gazi'nin babası Hüseyin Gazi'ye ait olduğu söylenmektedir. Seyyid Battal Gazi gibi bir insanın babası olması dolayısıyla türbe Ulu Baba olarak adlandırılmıştır. Genel olarak hastalar için şifa ve dilek dilemek amacı ile ziyaret edilmektedir (İpekyolu Kalkınma Ajansı, 2014).
Şeyh Abdurrahman Erzincani (Zey) Türbesi	Adıyaman	Sultan IV. Murat tarafından yaptırılmıştır. Türbeyi sinirsel rahatsızlığı bulunanlar, sara hastası olanlar, felçliler, kendisini cin çarptığı düşünülen kişiler ziyaret etmektedir. Dilekleri Allah tarafından kabul edilen kişiler cuma, cumartesi ve pazar günlerinde lokma yapıp dağıtmaktadırlar (Rençber, 2014, s. 8).
Mahmut Gazi Türbesi	Adıyaman	Mahmut Gazi'nin yemenden geldiği rivayet edilmektedir. Genel olarak çocuk sahibi olmayanlar ziyaret etmektedir. Çocuk isteyenler bu türbede adakta bulunur ve eğer çocukları olursa adını Mahmut koymak zorundadırlar. Mahmut ismi verilmez ise çocuğun öleceğine inanılmaktadır.
Adıyaman Süryani Kadim Metropolitliği (Mor Petrus-Mor Pavlus Kilisesi)	Adıyaman	Meryemana Kilisesi ismi ile açılmıştır. 1883 yılında Meryemana kilisesinin yıkılması sonucu yeni bir isim ile kurulmuştur. Kurulan kilise, Urfa'dan getirilen Süryani taş ustalarının eseridir. Ülkemizde bulunan dört Süryani metropolitin dördüncüsüdür. Bu sayede Süryaniler için önem taşımaktadır. Haftanın 7 günü 3 vakit ibadet yapılmaktadır. En önemlisi pazar günleri halkın katılımıyla Kutsal Ayin icra edilmektedir. Pazartesi – Cuma günleri arasında belirli saatlerde, yerli ve yabancı turistler tarafından ziyaret edilmektedir (İpekyolu Kalkınma Ajansı, 2014).
Göbeklitepe Tapınakları	Şanlıurfa	1963 yılında, İstanbul ve Chicago Üniversitelerinin ortaklığıyla gerçekleştirilen bir yüzey araştırması sırasında keşfedilmiştir. Yapı "V52 Neolitik Yerleşimi" olarak tanımlanmıştır. Yapı ilk olarak 1994 yılından sonra başlatılan kazı çalışmaları ile ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu çalışmalar sonrasında, Göbeklitepe'nin 12000 yıl öncesine uzanan bir költ merkezi olduğu anlaşılmıştır. Göbeklitepe, bu büyüklükteki en eski anıt ve ilklerin ötesinde, birçok anlamda tarihin sıfır noktasını oluşturmaktadır. İnsanın avcı toplayıcı olarak yaşamını sürdürdüğü bir dönemde, ileri düzeyde mimarlık gerektiren tapınaklar inşa etmesi tüm dünyada şaşkınlık yaratmıştır. Tarih öncesi insanın inanç dünyasını yansıtan, figürlerle zenginleştirilmiş olması ile dikkat çekmektedir (Avcı, 2019, s. 78-84).
Nevali Çori	Şanlıurfa	Nevali Çori "Veba Vadisi" anlamına gelmektedir. Çanak çömleksiz yaşam olan Neolitik Dönem'e ait yapılar barındırmaktadır. İçerisinde mevcut olan "T" şeklindeki anıtsal dini yapılar ile dikkat çekmektedir. Dörtgen şekle yakın bir planla yapılmış özel költ alanları da yer almaktadır. Bu yerleşim yerinde çok sayıda kafatası bulunması burada bir kafatası költü olduğuna işaret etmektedir. Nevali Çori'de yaşamış insanların Kantara Çayı'nın kenarında dinsel bir merkez oluşturdıkları bilinmektedir (Avcı, 2019, s. 64).
Soğmatar Şehri (Yağmurlu Köyü)	Şanlıurfa	Kent içerisinde Sin költüne ait yapılar yer almaktadır. Yörede yer alan bir yazıtta "Kutsal Tepe" olarak geçmektedir (Albayrak ve Mutlu, 2018, s. 139).
Şuayb Şehri Harabeleri ve Şuayb Peygamber Makamı	Şanlıurfa	Şuayb Şehri ismi Arapça 'da "Eski İnsan Şehri" anlamı taşımaktadır. Buradaki mimari kalıntıları Roma Dönemi'ne ait olduğu ileri sürülmektedir. Şehrin Şuayb Peygamber tarafından kurulduğu ve Şuayb Peygamber'in burada görev yaptığına inanılmaktadır. Hz. Musa'nın peygamber olmadan önce burada Şuayb Peygamber'i ziyaret ettiği anlatılmaktadır. Bu nedenle şehir ve harabeler halk tarafından kutsal kabul edilmektedir (Akbiyık, 2014, s. 215).
Hz. İbrahim'in Doğduğu Mağara (Mevlidi Halil Mağarası)	Şanlıurfa	Rivayete göre müneccimler Nemrut'a İbrahim adında bir çocuk doğacağını, ataların dininden sapacağını, putlarını kıracağını ve tahtını yıkacağını söylemiştir. Nemrut da söz konusu tarih gelince gebe kadınları toplayıp hapsedmiştir. Bu sırada Hz. İbrahim'in annesi kaçmış ve bir mağarada doğum yapmıştır (Gündüz, 2022, s. 270).
Balıkliğöl (Halil-ür Rahman Gölü)	Şanlıurfa	Tarihi M.Ö. 9500'lere dayanmaktadır. Hz. İbrahim'in ateşe atıldığında düştüğü yer olarak bilinmektedir. Gölde bulunan sazan balıkları halk tarafından kutsal kabul edilmektedir (Tel ve Erdoğan, 2021, s. 517).
Aynzeliha Gölü	Şanlıurfa	Halil-ür Rahman Gölü'nün güneyinde yer almaktadır. Gölde bulunan balıklar halk tarafından kutsal kabul edildiği için yenilmemektedir. Hz. İbrahim ateşe atılacağı zaman, Nemrut'un kızı Zeliha, Hz. İbrahim'in dinine iman ettiğini söyler ve babası tarafından ateşe atılır. Zeliha yanarak can verir. Zeliha'nın düştüğü yerde bir göl oluşur. Bu göle de Aynzeliha (Zeliha Gölü veya Pınarı) adı verilir (https://www.sanlıurfa.bel.tr/icerik/225/624/aynzeliha-golu, 2023).
Eyyub Nebi Köyü	Şanlıurfa	Eyyub Peygamber sabrı ile örnek alınmıştır. Günümüzde Eyyub Peygamber'in Türbesini ziyaret edenlerin de hastalıklarına şifa bulacağına inanılmaktadır. Hz. Eyüp Sabır Makamı, Eyüp'un Kabri, Sabır Taşı ve Şifalı Su yer almaktadır.
Ulu Cami	Diyarbakır	Kentin 639 yılında Araplar tarafından fethiyle yapıldığı ve Mar Toma Kilisesi'nden dönüştürülmüş olduğu belirtilmektedir. Yapı Erken İslam döneminin ünlü Şam Emeviye Camii'nin, benzerliklerden dolayı Anadolu'ya yansması olarak yorumlanmıştır (Halifeoğlu ve ark, 2017, s. 3).
Behram Paşa Cami	Diyarbakır	Diyarbakır'ın on üçüncü valisi Behram Paşa tarafından 1564-1572 yılları arasında yaptırılmıştır. Mimar Sinan'ın eseri olarak önem taşımaktadır. Cami; medrese, şadırvan ve hamamdan oluşan bir külliye parçasıdır (Olğun, 2023, s. 17)

Şeyh Mutahhar (Dört Ayaklı Minare) Cami	Diyarbakır	Akkoyunlu hükümdarı Sultan Kasım tarafında hicri 906 yılında inşa ettirilmiştir. Adını inşası sırasında yapılacağı arazi üzerinde mezarı bulunan Şeyh Mutahhar'dan almıştır. Diyarbakır Ulu Camii, On gözlü köprü ve Diyarbakır surları ile kentin en önemli arasında yer almaktadır. Yapıdaki dört ayağın İslam'ın dört ana mezhebini simgelediğine inanılmaktadır (Uğurlu ve ark, 2017, s. 2).
Safa Cami	Diyarbakır	Safâ, Parlı, İpariye, İparla, Palo isimleri ile bilinmektedir. Şeyh İbrâhim Safî'nin oğlu Cüneyd-i Safevî'nin emri ile Uzun Hasan (1454-1478) tarafından yaptırılmıştır. Evliya Çelebi'nin bu yapıdan İpariye diye söz ettiği ve yağmurlu havada duvarlarının misk koktuğunu söylediği belirtilmektedir (Karakaya, 2010, s. 65).
Kale Cami (Hz. Süleyman-Nazırıye Cami)	Diyarbakır	1155-1160 yılları arasında Nisanoğlu Ebul Kasım tarafından yaptırılmıştır. Caminin Diyarbakır'ın İslam orduları tarafından alınışı sırasında şehit düşen sahabelerin yattığı bir Meşhed bulunmaktadır (https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/diyarbakir/gezilecekyer/hazret-suleyman-cami , 2023).
Meryem Ana Süryani Kadim Kilisesi	Diyarbakır	VI. yüzyıldan kalma bir yapıdır. Kilisenin mihrabı Bizans dönemine aittir. Kilise içerisinde birçok azizin resimleri mevcuttur. Günümüzde de kullanılan bir Süryani-i Kadim kilisesidir (Bingöl, 2007, s. 260).
Saint Georgi (Kara Papaz) Kilisesi	Diyarbakır	Türkiye Kültür Mirasları arasında yer almaktadır. Diyarbakır'da yapılan ilk taşınmaz eserlerdendir.
Zinciriye Medresesi	Diyarbakır	1198 yılında Artuklular Dönemi'nde inşa edildiği ileri sürülmektedir. 1990-2009 yılları arasında Diyarbakır İl Müftülüğü'ne kiralanmış ve Kız Kuran Kursu olarak kullanılmıştır. 2014 yılında ise Kuran Araştırmaları Merkezi olarak hizmete devam etmiştir (Ünal ve Gürbıyık, 2015, s.7).
Mesudiye Medresesi	Diyarbakır	Diyarbakır'da Osmanlı hâkimiyetinden önce inşa edilmiş fakat Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde Osmanlı himayesine alınmıştır. Medresedeki kitabelerin birinde Sökmen II'nin bu yapıyı dört Sünni mezhebin öğrenim görmesi için yaptırdığı belirtilmiştir (Aydın, 2022, s. 7).
Ulu Cami	Mardin	Cami içerisinde yer alan kitabelere göre Artuklu Emiri Kudbeddin İlgazi ve oğlu Melik Hüsâmeddin İlgazi tarafından 1176-1186 yılları arasında inşa ettirilmiştir (Çağlayan, 2018, s. 3).
Şehidiye Cami ve Medresesi	Mardin	XIII. yüzyılda Artukoğulları Dönemi'nde yaptırılmıştır. Artuklu Sultan Melik Nasuriddin Artuk Aslan tarafından yaptırılmıştır. Artuk Aslan'ın da kabrinin de burada olduğu rivayet edilmektedir (Bingöl, 2007, s. 278).
Sultan Şeyhmus Türbesi	Mardin	Sultan Şeyh Musa, Zoli aşiretinin reisi ve iyi bir insan olarak bilinmektedir. Zoli aşiretinin diğer şeyhleri aynı yere gömülmeyi vasiyet edip buraya gömülmüşlerdir. Şeyh Musa dışındaki 9 şeyhin mezarı da burada yer almaktadır. Adak adama, kurban kesme yeri, engellilerin iyileştiğine inanılan bir türbedir (Öztürkatalay, 1995, s. 405).
Deyr-ul Manastırı (Mor Gabriel)	Mardin	Süryaniler için birinci kutsal mekân Kudüs, ikinci kutsal mekân ise Mor Gabriel Manastırı'dır. Bu nedenle Mezopotamya'da "doğu manastırların güneşi" olarak adlandırılmıştır. Mor Gabriel Tur Abdin Bölgesi'nin önde gelen azizlerinden biridir. Bu nedenle kiliseye ismi verilmiştir (Güzel, 2020, s. 690).
Mor Yakup Kilisesi	Mardin	313 yılında inşa edildiği bilinmektedir. Zeynel Abidin Cami ve Mor Yakub'a ait bir lahit Dünya Geçici Miras Listesi'nde yer almaktadır. Tur Abdin Bölgesindeki en eski kiliselerden biri olarak kabul edilmektedir (Küçük, 2019, s. 26).
Mor Barsavmo Kilisesi	Mardin	Kilisenin üst örtüsü çöktüğü için dışarıdan çok fark edilmemektedir. Kaya oyma olan kilise uzaktan bakıldığında bir sarnıç gibi görünmektedir. Kilisedeki sunağın üstünde büyük bir her iki yanında kırmızı renkle boyanmış Malta haçı formunda birer haç daha yer almaktadır (Korkut, 2023, s. 22).
Şeyh Mahmut Türki Türbesi	Mardin	Şeyh Mahmud El Türkî'nin, Mardin'de Abbasi döneminde Türkmen boylarının bölgeye yerleşmesinde ve bölgenin Türkleşmesine katkı sağlayan bir komutan olduğu bilinmektedir (Yeşilbaş ve Acar, 2021, s. 30).
Hah Harabeleri	Mardin	Tur Abdin bölgesinin en eski dini merkezlerinden biridir. Mor Sobo Katedrali ve Meryem Ana Kilisesi gibi önemli iki yapıya ev sahipliği yapmaktadır. MS. 4. ve 5. yüzyıla tarihlenen yapıları ve kendine özgü mimarisıyla köy oldukça dikkat çekmektedir (https://mardin.ktb.gov.tr/TR-317122/anitli-koyu-hah-harabeleri.html , 2023).
Hızır Bey Cami	Batman	1485 tarihinde Kozluk ve Sason Beyi Ebubekir Roşki'nin oğlu Hızır Bey tarafından inşa ettirilmiştir. Önemli Osmanlı eserlerinden biri olduğu bilinmektedir (Aktan ve ark, 2016, s. 3).
Mor Kiryakus Manastırı	Batman	Manastır, Dera Qira olarak da anılmaktadır. Yapıda genel olarak kesme taş kullanılmıştır. Günümüzde manastırın bazı bölümleri köylüler tarafından kümes ve ahır olarak kullanılmaktadır. Yapının en nitelikli cephesi Çan Kulesidir. Süryaniler için önem arz etmektedir (Işık ve Korkut, 2019, s. 11).
Seyyid Türbesi	Batman	Türbenin yer aldığı külliye içerisinde tekke, zaviye, çilehane, inzivaya çekilme merkezi, mescitler ve gelen giden ziyaretçilerin barınma ve konaklama odaları bulunmaktadır. Türbedeki ahşap sanduka üzerindeki kitabede Seyit Hasan isminde bir zata ait olduğu ve ölüm tarihinin de 1251 yılı olduğu belirtilmiştir (http://batmankulturenvanteri.org/Haberler-122-seyit_hasan_turbesi-568.aspx?vid=585 , 2023).
İmam Abdullah Zaviyesi	Batman	Hasankeyf Eyyubi Meliki el-Melikü'l Muvahhid Takıyyeddin Abdullah tarafından 1249-1294 yılında yaptırıldığı belirtilmektedir. Yapı türbe, minare, mezarlık ve bahçeden oluşmaktadır. Fakat bu yapıların büyük bir bölümü yıkılmış durumdadır (Akgönül ve Eliüşük, 2016, s. 2).

Zeynel Kümbeti	Bey	Batman	Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan tarafından saltanat döneminde şehit düşen oğlu Zeynel Bey için yaptırılmıştır. Zeynep Bey, 1473 yılında Akkoyunlu ve Osmanlı arasında yapılan Otlukbeli savaşında şehit olmuştur (Yurttaş, 2010, s. 1).
İbrahim Bey Camii		Batman	1705 yılında Garzan Aşiretinden İbrahim Bey tarafından yaptırılmıştır. Caminin minaresi çift yollu inşa edilmiştir. Yolların ilki 100 adet basamaktan diğeri ise 99 adet basamaktan oluşmaktadır (https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/batman/gezilecekyer/ibrahim-bey-camii , 2023).
Mor Aho Manastırı		Batman	Halk arasında Deyr Mahar olarak adlandırılmaktadır. Kelime manası olarak Deyr Mahar, Mahar Kilisesi anlamına gelmektedir. Dicle kenarında olması nedeni ile bol meyve veren bir bahçesi bulunmaktadır. Halk arasında bu bahçe Attafiye Bahçeleri olarak anılmaktadır (https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/batman/gezilecekyer/mor-aho-manastiri , 2023).
Veysel Karani Türbesi		Siirt	Hız. Muhammed'in ölümünden sonra hırcasının Veysel Karani 'ye verildiğine inanılmaktadır. Hız. Ali'nin daveti üzerine Sıffin Savaşı'na katılarak burada şehit düşmüştür. Bir başka rivayete göre ise; Veysel Karani, İran ve Azerbaycan fetihlerine katılmış sefer dönüşü şehit olmuştur. İnanışa göre Hız. Muhammed bir hadisinde "Beni ziyaret etmek imkânına erişemediğinizde, kardeşim Veysel Karani'nin mekânını ziyaret ediniz" dediği için türbesi her yıl binlerce kişi tarafından ziyaret edilmektedir (Özgen, 2013, s. 10).
Şeyh İsmail Fakirullah Türbesi		Siirt	Fakirullah'ın öğrencisi İbrahim Hakkı tarafından yaptırılmıştır. İbrahim Hakkı, hocası İsmail Fakirullah'ın vefatında "Hocamın başucuna doğmayan güneşi neyleyim?" demiştir. Bunun üzerine hocasının defnedildiği türbenin yanına 8 köşeli ve 10 m yüksekliğinde bir kule yapmıştır. Gece ve gündüzün eşit olduğu ekinoks günlerinde (21 Mart ve 23 Eylül) kalenin arkasındaki vadiden yükselen güneş duvara çarpmaktadır. Işık duvarda bulunan pencereden geçmektedir. Kırılan ışık türbenin penceresinden içeri girerek, İsmail Fakirullah Hazretleri'nin mezarının başını aydınlatmaktadır (https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-137906/ismail-fakirullah-turbesi-siirt-2015.html , 2023).
Erzurumlu İbrahim Hakkı Merkati		Siirt	Dönemin ünlü şeyhlerinden olan Şeyh İsmail Fakirullah'ın öğrencisidir. Şeyh'ine olan bağlılığı ile bilinmektedir. Dönemin ünlü âlim ve bilginlerinden biridir.
Nuh Peygamber Türbesi		Şırnak	Nuh'un gemisinin Kur'an-ı Kerim'de "Cudi" dağına yanaştığı belirtilmektedir. Kaynakların çoğu bu dağın Şırnak'ta yer alan Cudi Dağı olduğunu savunmaktadır (Güneş, 2014, s. 3). Bu nedenle bölge için Hız. Nuh Peygamber önemli bir yere sahiptir.
Cizre Ulucami		Şırnak	1155-1156 yılında Cizre Zengi Atabeyi Ebu'l-Kasım Mahmud Sencer Şah tarafından inşa edilmiştir. Cizre Ulu Camii'nin minaresi tuğla malzemeden yapılmıştır. Kare kaideli ve silindirik gövdelidir. Gövde yükseldikçe incelmektedir (Ertekin, 2011, s. 19).
Kırmızı Medrese		Şırnak	Kırmızı Medrese, medrese, mescit ve türbe gibi üç ayrı binanın bir arada bulunduğu bir külliye'dir. Mescit kısmı günümüzde aktiftir. Bu kısımda bir dönem tıp dersleri verilmiş bir medrese yer almaktadır (Şengül, 2014, s. 5).
Mor Yakup Kilisesi		Şırnak	19. yy. sonlarında terk edilmiş bir yapıdır. Günümüzde geri dönüşlerin olduğu bir Süryani köyü olan Öğündük 'teki yer almaktadır. Bu kilise bir manastır kompleksi olarak yapılmıştır. Kilise günümüzde aktiftir (Soydan ve Şarman, 2013, s. 15).

ALAN YAZIN

Çalışma kapsamında Güneydoğu Anadolu'da inanç turizmi konusuna ilişkin İnternet kaynakları ve yazılı kaynaklara başvurulmuştur. Günel (2006), yaptığı çalışmada Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle Bölümü'nde yer alan Mardin kentinin kültürel çekicilikleri ve turizm amaçlı kullanım olanaklarını incelemiştir. Kentin Hıristiyan ve Süryani toplumlar için önemli miraslar barındırdığı bilinmektedir. Ayrıca kentte birçok Türk-İslam yapılarına da rastlanmaktadır. Ancak mevcut potansiyelin değerlendirilmesi için araştırma sahasını kapsayan bir kurul oluşturulması ve bölgenin turizm altyapısının düzenlenmesi önerilmiştir. Bölgenin turizmde daha başarılı olması için kültürel çekiciliklerin değişen turizm anlayışına göre düzenlenmesi, zengin kültürel öğelerin turistler için deneyimsel tüketime uygun hale getirilmesi önerilmiştir.

T.C. GAP Kalkınma İdaresi Başkanlığı (2012), Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin inanç turizmi potansiyeline yönelik bir çalışma yapmıştır. Çalışmaya göre; bölge, inanç turizmi ve kaynaklar açısından ülkenin en gelişmiş kesimidir. Bu kaynaklar genellikle yerel halk tarafından kullanılmaktadır. Bölge Hıristiyan ve Süryani topluluklarının yanı sıra Şii topluluklar tarafından da sıkça ziyaret edilmektedir. Fakat yazın yaşanan aşırı sıcaklıklar sebebi ile ziyaretçi sayısında yaz mevsiminde ciddi düşüşler yaşandığı söylenmektedir.

Kürkçüoğlu ve Erkol (2013), Şanlıurfa ilinin kültür ve inanç turizmi üzerinde bir çalışma yapmıŐlardır. Şanlıurfa,  semavi dine ait pek çok tarihi yapıyı bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle üç semavi dinde de kutsal kabul edilen Hz. İbrahim, diğer peygamberler ve sahabelerin yaşadıkları topraklara daha çok önem verilirse ilin mevcut potansiyeli artabileceği vurgulanmaktadır. Dini turizm açısından değerli olan bölgenin diğer alternatif turizm faaliyetlerinin de desteklenmesi, bölgeye yönelik yapılan akademik çalışmaların arttırılması önerilmektedir.

Soydan ve Şarman (2013), Süryanilerin ilk yerleşim yerlerinin Mezopotamya ve Anadolu olduğunu belirtmiştir. Özellikle Süryaniler tarafından kutsal kabul edilen ve merkezi Midyat olan Tur Abdin bölgesi inanç turizmi açısından önemli bir çekim merkezidir. Tur Abdin Bölgesi Mardin, Şırnak, Batman'ın bazı ile ve köylerini kapsamaktadır. Bu nedenle Güneydoğu Anadolu bölgesi özellikle Süryaniler için önem taşımaktadır.

Demircan ve çeken (2014) yılında benzer bir çalışma ile Midyat bölgesindeki inanç turizmi potansiyelini deđerlendirmiŐlerdir. Çalışmada Midyat'ın inanç turizmi açısından önemli değerleri ve potansiyeli olduğunu ancak istenilen düzeyde değerlendirilmediği vurgulanmıŐtır. Kentin inanç turizminde istenilen düzeyde olmamasının öncelikli nedeni eksik ve hatalı tanıtım faaliyetleri olarak belirlenmiştir. Yetersiz sosyo-kültürel yapı, alt yapı eksikliği, uygun olmayan iklim koŐulları, turizm ve rekreasyon alanlarının az olması ile turizm talebinin yetersiz olması da bu durumun önemli nedenleri arasındadır.

zgen (2013), Siirt ilinde İslam inancının yayılmasında önemli bir rol oynayan Veysel Karani ve İbrahim Hakkı'ya ait türbelerin bulunduğu Tillo (Aydınlar) kasabasının inanç turizmindeki önemine deđinmiŐtir. Siirt önemli inanç merkezlerine sahiptir. Fakat turizmde geliŐememiŐ olmasında bazı sorunların altını çizmiŐtir. Bu sorunlar Akay'ın (2022) yaptığı çalışmada da belirtilmiştir. Çalışmalarda ne çıkan ortak sorunlar; ulaşım imknlarının kısıtlı olması, beŐeri faaliyetlerdeki yetersizlik, alt yapıda ve üst yapıdaki sorunlar, tanıtım ve reklam yetersizliği olarak belirlenmiştir. Ancak bu olumsuzlukların yanı sıra zgen (2013) ve Akay'ın (2022) alıŐmalarında kentin doğal alanlarının olması, tarım faaliyetlerinde ne çıkması, önemli din kaynakları ve geçiş yollarının bulunması ve Botan Vadisi'nin varlığı kentin inanç turizmindeki ayrıcalıkları olarak belirtilmiştir.

Rençber (2014), Anadolu ve Adıyaman Alevileri için Adıyaman'daki türbe ve yatır ziyaretlerinin önemine vurgu yapmıştır. Adıyaman'a bağlı Gerger, Samsat ve Sincik ilçelerinde Alevi yerleşim yerleri de bulunmaktadır. Bu nedenle Alevi inancı için de önemli bir yere sahiptir. Bölgede aynı zamanda Kürt, Türk, Zaza, Müslüman, Süryani, Ermeni, Sünni ve Aleviler gibi farklı etnik kökenli topluluklara ve onlara ait birçok esere rastlanmaktadır.

zpay (2017), yaptığı çalışmada Malatya'da yer alan Balıklı gl ve çevresinin inanç turizmi açısından özelliklerini SWOT analizi ile inceleyerek değerlendirme yapmıştır. Çalışma sonucunda Balıklı Gl'n inanç turizmi açısından güçlü yönleri arasında balıkların kutsal kabul edilmesi, ulaşım imknlarının bölgede yeterli olması, zoocoğrafya açısından Balıklı Gl ve çevresinin zengin olması iken zayıf yönleri: konaklama imknlarında yetersizlik, nüfusun gelir kaynaklarının sınırlı olması, karasal iklimin olumsuz özellikleri olarak belirlenmiştir. Hava ve kara ulaşımının geliŐtirilmesi, Arguvan Trk Festivali'nde Balıklı Gl tanıtımının yapılması ise fırsatlar arasında yer almaktadır. İnanç turizmi açısından Balıklı Gl'n Kızık Köyü'nün içinde olması

nedeniyle çevresel problemlere yol açabilmesi, ziyaretçilerin suya yiyecek, para atması ve çevre kirliliği ile atık sorunu ortaya çıkması gibi tehditler çalışmada yer almaktadır.

Arıç (2018), Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yerleşme tarihi en az 15000-18000 yıl öncesine ulaştığını belirtmektedir. Bu tarih aralığı şehirlerin ve inanç sistemlerinin de ortaya çıkış tarihi ile eş zamanlıdır. Çalışmaya göre bölgedeki en değerli buluntulardan biri Şanlıurfa'da bulunan Göbeklitepe Höyüğü'dür. Bir tapınak kalıntısı olarak düşünülen yapı 12000 yıl öncesi ile tarihlendirilmiştir. Aynı zamanda Şanlıurfa Hz. İbrahim, Hz. Yakup, Hz. Eyyüb, Hz. Yusuf, Hz. Lut, Hz. Elyasa, Hz. Şuayb ve Hz. Musa peygamberlerin yaşamış olmasından dolayı "Peygamberler Şehri" olarak adlandırılmaktadır. Diyarbakır'da 890 adet sahabe kabri yer almaktadır. Siirt ilinde Tillo ve Baykan ilçeleri ve Mardin ilinde manastır ve kiliselerin bolluğu dikkat çekmektedir.

Kaya (2019), Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunana Batman ilinin inanç turizmi potansiyeli üzerine bir SWOT analizi yapmıştır. Çalışmada il genelinde dini amaçlı etkinliklerin varlığı, cami, zaviye, türbe, kale, han, höyük, kümbet gibi eserlerin mevcut olması, GAP tur programının geçiş güzergâhında yer alması, havalimanı varlığı ve farklı kültür ve dinden toplumların bir arada yaşaması Batman ilinin güçlü yönleri, mevcut faaliyet alanlarının koruma altında olmaması ve yetersiz olması, Hasankeyf'e yeterli turizm yatırımının bulunmaması, manastırların ilk örnek olmasına rağmen gerekli ilgiyi görmemesi, Hasankeyf'te yer alan 400 adet mağaradan yararlanılmaması Batman ilinin zayıf yönleri olarak belirtilmiştir. Batman ilinin tehditleri ise zaten az olan etkinliklerin güvenlik sebebi ile hiç yapılmaması, Hasankeyf ören yerinin büyük çoğunluğunun sular altında kalacak olması, daha önce Sunexpress tarafından yapılmakta olan İzmir ve Antalya uçuşlarının kaldırılması gibi, mevcut uçuş seferlerinin de kaldırılması ya da sefer sayılarının azaltılması riskidir. Yeni etkinlik ve festivallerin oluşturulma imkânı, yeni Hasankeyf projesinin hayata geçirilmesi, Ilısu barajının sularıyla Hasankeyf'in sular altında kalmasının ardından suya dayalı sportif faaliyetlerin geliştirilme potansiyelinin olması ise ilin fırsatları olarak değerlendirilmiştir.

Mahmutoğlu (2023), Gaziantep ve çevresinin pek çok medeniyete ev sahipliği yapması sebebiyle insanlık ve dünya tarihi açısından önemli olduğunu belirtmiştir. Bölgeden İpek Yolunun geçmesi de önemli bir uğrak noktası olmasında etkilidir. Çalışmada bölgenin Mezopotamya, Asur, Hitit, Mitanni, Med ve Pers, daha sonra İskender, Selefkos, Roma, Bizans ve İslam uygarlıklarını barındırdığı, dolayısıyla çok köklü ve zengin bir tarihe sahip olduğu vurgulanmaktadır.

Alan yazın taraması sonucunda Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olması ve çeşitli dinleri barındırmış olması bölgeyi önemli kılmaktadır. Bölgede üç semavi din ve çoklu dinlere ait pek çok yapı yer almaktadır. Fakat yapılan alan yazın taramasında bölgenin inanç turizmi açısından güçlü, zayıf yönleri ve fırsat ve tehditleri olduğu da belirlenmiştir. Bu çalışmada alan yazından yararlanarak bir SWOT analizi yapılmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın amacı; Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin mevcut inanç turizmi potansiyelinin değerlendirilmesi, gelecek kuşakların da bu konuda bilinç sahibi olması ve ileride yapılacak yeni bilimsel çalışmalara katkı sunmasıdır. Bu sebeple araştırma, nitel araştırma yöntemi kullanılarak hazırlanmıştır. Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, doğal ortamda gerçekleşen bütün olayları ve algıları gerçekçi bir biçimde açıklayan nitel bir sürecin izlendiği araştırma modeli olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 40).

Araştırmanın evrenini Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan inanç turizm merkezleri oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak doküman analizi yapılmıştır. Araştırma verileri 25 Ocak- 05 Şubat 2024 tarihleri arasında internet dokümanları incelenerek toplanmıştır. Dokümanlar incelenerek SWOT analizi yapılmıştır. SWOT analiz tekniği bir firmanın, sektörün, yatırımın, ülkenin veya coğrafi bölgenin kendi bireysel özelliklerinden kaynaklanan güçlü ve zayıf yönleri ile geleceğe yönelik olarak kontrol edilebilen veya edilemeyen çevre faktörlerinden kaynaklanan fırsat ve tehditlerin saptanmasını amaçlayan bir tekniktir (Karadeniz ve ark., 2007, s. 196).

SWOT Analizi yapılmasının çalışmaya başlıca iki yararı vardır. Birincisi; güçlü ve zayıf yönler ile karşılaşılan fırsatlar ve tehditler ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu yönü ile "mevcut durum" analizi görevi üstlenmektedir. Gelecekteki durumla ilgili tespit ve tahmin etmeye yarayan bir analiz olma yönüyle de "gelecek durum" analizi olarak değerlendirilmektedir (Büyükalaca ve ark., 2009, s. 26). Turizm açısından bakıldığında SWOT analizi, bir destinasyonun mevcut durumunu ve gelecekte karşılaşılabileceği fırsat ve tehditleri belirlemek için güçlü bir araçtır. Bu analiz, destinasyon yöneticilerinin stratejik planlar yapmasına, kaynakları daha etkin kullanmasına ve destinasyonun sürdürülebilir gelişimini sağlamasına yardımcı olur. Destinasyonun güçlü yönlerini pekiştirmek, zayıf yönlerini iyileştirmek, fırsatları değerlendirmek ve tehditlere karşı önlemler almak, uzun vadeli başarı için kritik öneme sahiptir.

BULGULAR

Yapılan doküman analizinden elde edilen ortak bulgulardan yola çıkarak Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin inanç turizmi potansiyeli hakkında bir SWOT analizi (Tablo 2) yapılmıştır. Yapılan değerlendirmelerde bölgenin inanç turizmi açısından yüksek bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Bu durumdaki en önemli etken bölgenin Mezopotamya bağlantısının olmasıdır. Bölge Mezopotamya ve Tur Abdin bölgesi kapsamında yer aldığı için çeşitli etnik grupları barındırmıştır. Bu etnik gruplarının farklılıklarından doğan ibadet kültürleri ve merkezleri bölgeyi inanç turizmi yönünden zengin kılmaktadır. Toplulukların farklı pek çok dini, tarihi ve mimari yapısının bölgede muhafaza edilmiş olması temel ziyaret sebeplerinden biridir. Özellikle üç büyük dine ait kutsal kitaplarda Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve bazı şehirlerinden bahsedilmektedir. Şanlıurfa ve Mardin'de ağırlıklı olarak Peygamberlerin yaşamış olması bölgeyi ayrıcalıklı kılmaktadır. Adıyaman, Batman, Şırnak ve Siirt'te de birçok Peygamber kabri ve sahabe türbelerinin varlığı bölgeyi ön plana çıkarmaktadır.

Günümüzde Güneydoğu Anadolu'da farklı din ve etnik kökenli toplumlar halâ yaşamlarını sürdürmektedir. Ayrıca bölgede bazı kentlerde Süryani, Hıristiyan toplumlarına ait yerleşkeler de mevcuttur. Bölge Asya ve Avrupa arasında yer aldığı için geçmiş dönemlerden günümüze kadar çeşitli toplumlar arasında ticaret faaliyetlerine de aracılık yapmıştır. Bu faaliyetler sırasında gelen toplumlar bölgede konaklamakta veya bölgeyi belirli aralıklarla ziyaret etmektedir. Son dönemlerin en büyük keşiflerinden biri olan Göbeklitepe'nin keşfi ise bölgeye büyük bir anlam katmıştır. Bu keşif ile Göbeklitepe tarihin sıfır noktası olarak nitelendirilmiştir.

Nemrut, Eysel Bahçeleri, Göbeklitepe, Harran vb., yapıların UNESCO miras listesinde yer alması da bölgenin değerini yansıtmaktadır. Yapılan akademik çalışmalar analiz edildiğinde en çok bahsedilen konu bölgedeki ulaşım sorunudur. Bölgede önemli bir turizm potansiyelinin olmasına rağmen alt yapı ve üst yapıdaki yetersizlikler turizm talebinde istenilen artışın sağlanamamasına neden olmaktadır. Ayrıca bölgede kitabesi ve tarihine ulaşılamayan çok fazla yapının olması, konaklamadaki yetersizlikler, yerel rehber

eksikliği ve tahrip edilmiş yapılara rastlanması da mevcut potansiyele gölge düşürmektedir. En önemli konulardan biri ise günümüzde güncel bir sorun haline gelen deprem olasılığıdır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi 6 Şubat 2023 yılında yaşanan deprem ile riskli deprem bölgesi alanlarından biri olarak belirlenmiştir. Bölgenin deprem açısından tehdit oluşturması ziyaretçi sayılarını etkileyebilmektedir. Bu durumda yerel halkın turizm hakkında bilinçlenmesi ve turizm faaliyetlerine katılması da olası fırsatlar arasında değerlendirilmektedir. Fakat bu çalışmalar yapılırken bazı tehditler de oluşabilir. Özellikle alt yapı ve üst yapı çalışmaları esnasında bilinçsiz çalışılması bölgede ciddi bir tehdit oluşturabilir. Uygun olmayan yenileme çalışmaları ile yapının orijinalliği bozularak yapıda deformeler oluşması da olası bir sonuçtur. Doğal alanların özellikle ulaşım için tahrip edilmesi, dini yapıların kullanım amacının dışına çıkılabilmesi de öngörülmektedir. En önemli konulardan biri ise bilinçsiz inşaat, restorasyon ve alt yapı çalışmalarının depremi tetikleyebilecek olmasıdır. Gereken çalışmalar ve düzenlemelerin bu tehditleri göz önünde bulundurarak yapılması bölge için önem arz etmektedir.

Tablo 2.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi İnanç Turizm Değerleri SWOT Analizi

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
Çok farklı dini yaşamlara ve kültüre sahip olması	Alt yapı ve üst yapı çalışmalarının yetersiz olması
Üç semavi dinin kutsal kitaplarında Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer alan pek çok kentten bahsedilmiş olması.	Yerel rehber eksikliği.
Üç semavi dine hizmet eden peygamberlerin bu coğrafyada belirli dönemlerde yaşamış olması.	Ulaşım sorunlarının olması
Musevi, Hıristiyan ve Süryani ve Müslüman topluluklara ait pek çok inanç merkezine sahip olması.	Yeterli tanıtım yapılmaması
Asya ve Avrupa arasında önemli yollara sahip olduğu için çeşitli toplulukların ve dinlerin uğrak noktası olması.	Konaklama tesislerinin yetersizliği
Peygamber şehri olarak tanınan Şanlıurfa ve büyük bir keşif olarak nitelendirilen Göbeklitepe'nin bu bölgede olması.	Tarihi ve kitabesi olmayan eserlerin mevcut olması
Fırsatlar	Tehditler
Yerel halkın turizme katılma isteği	Terör bölgesi olması, Suriye'ye yakınlığı ve Suriye'de savaş olması
Alternatif turizm çeşitleri için uygunluk	Deprem bölgesi olması
Kültürel ve dini etkileşimler	Dini yapıların amacı dışında kullanılması
Kentlerin turizm yönünden kalkınması	Bilinçsiz alt yapı ve üst yapı çalışmalarının olası bir depremi tetiklemesi
Yerel halkın turizmden gelir elde etmesi	Doğal alanların restorasyon çalışmaları sırasında tahrip edilmesi

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin inanç turizmindeki güçlü, zayıf yönleri ve fırsatları, tehditleri belirlenmiştir. Bölgenin güçlü yönleri ele alındığında; Özkan ve ark., (2019), Arınç (2018), Harunoğulları (2016) çalışmalarında bölgede farklı etnik yapıda toplumların yaşamış olmasının bölgeyi avantajlı kıldığını belirtmiştir. Ayrıca pek çok peygamber ve sahabenin farklı dönemlerde bölgeyi ziyaret etmesi ve burada yaşamış olmaları bölgenin güçlü yönlerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Gök ve Tuna (2013), Harunoğulları (2016) ve Arınç (2018) çalışmalarında çeşitli toplumların bölgede yaşamları sırasında kendi ibadethanelerini yapmış olmaları ve yapıların

günümüzde de korunmuş olmasının bölge için önemli olduğunu vurgulamıştır. Son yıllarda keşfi ile çok konuşulan Göbeklitepe'nin de bölge sınırları içerisinde olması mevcut turizm potansiyelini daha da değerli kılmaktadır (Arınç, 2018). Fakat bölgenin turizm yönünün bu kadar güçlü olmasının yanı sıra bu potansiyelin yeterince değerlendirilmediği düşünülmektedir. Çünkü bölgede turizm değerine gölge düşürebilecek bazı sorunlar ve bölgenin zayıf yönleri olduğu fark edilmektedir. Kaygın ve Güven (2013), Gök ve Tuna (2013), Harunoğulları (2016), Başer ve Olcay (2021) çalışmalarında bölgede alt yapı ve üst yapı yetersizlikleri olduğunu belirtmişlerdir. Arınç (2018) ve Özkan ve ark., (2019) ise aynı zamanda bölgede ulaşım konusunda sorunlar olduğuna yer vermiştir. Bölgede özellikle kara yolu ulaşımının yetersiz olması ziyaretçilerin sayısının düşmesine neden olmaktadır. Ulaşım sorunları nedeni ile birçok destinasyona ziyaret gerçekleştirilmesi zorlaşmaktadır. Öne çıkan konulardan biri de konaklama işletmelerinin yetersiz oluşudur. Konaklamanın yetersiz olması bölgenin ziyaret edilmesini zorlaştırmaktadır. Ziyaretçilerin kalacak yer ve hizmet konusunda eksik kalması bölgeye ziyaret etme isteği ve motivasyonunu da olumsuz bir şekilde etkileyebilmektedir. Gök ve Tuna (2013) çalışmasında bu sorunların yanı sıra bölgenin tanıtım ve reklam konusunda eksik kaldığını belirtmiştir. Çalışmalarda ortak olarak bölgenin eksik veya yanlış tanıtım faaliyetleri olduğuna vurgu yapılmaktadır. Bu nedenle bölge hakkında bilgi yetersizliği oluşmaktadır. Şüphesiz ki bu konuda en önemli rollerden biri turist rehberleridir. Turist rehberlerinin turlarda bölgeyi daha detaylı anlatması, acentelerin bölgeye daha sık tur yapmaları bu konuda önem arz etmektedir. Fakat çalışmalarda bu konuda da bölgede bir zorluk yaşandığı ve bölgede yerel rehberlerin yetersiz olduğu özellikle belirtilmiştir (Başer ve Olcay, 2021). Harunoğulları (2016), Arınç (2018) ve Özkan ve ark., (2019), tanıtım ve reklam konusunda bölgenin en büyük dezavantajlarından birinin Suriye sınırına yakın olması ve Suriye'deki mevcut savaş durumu olduğunu değerlendirmiştir. Bölgenin yakınlığı nedeni ile turistler bölgeyi güvenli bulmamaktadır. Aynı zamanda bölgenin terör olayları ile anılması da bölge imajını olumsuz yönde etkilemektedir. Son yıllarda Türkiye'de deprem felaketinin yaşanmış olması ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin 1. ve 2. Derecede deprem bölgesi ilan edilmesi ise bölgedeki bir diğer tehdit unsuru olarak nitelendirilmektedir. Bölgedeki turizm faaliyetlerinin artırılması için ilk yapılması gereken bölge ile ilgili tanıtım ve reklam faaliyetlerine yoğunlaşmaktır. Bölgede yer alan yapıların devlet korumasına alınması ve uygun restorasyon çalışmaları ile desteklenmesi gerekmektedir. Öncelikle yerel halkın ve gelen ziyaretçilerin de turizm ve kaynaklar hakkında bilinçlendirilmesi de önemli bir konudur. Deprem bölgesi olması nedeniyle bölgede güçlendirme çalışmaları yapılması gerekmektedir. Gerekli düzenlemeler yapıldığında şüphesiz ki bölgenin değeri artacaktır. Özellikle yapılan akademik çalışmaların desteklenmesi ve artırılması bölgeyi ziyaret edenlerin ve yerel halkın bilinçlenmesine katkı sağlayacaktır. Yerel halk bilinçlendiği takdirde turizme katılma istekleri de artacaktır.

KAYNAKÇA

- Akay, E. (2022). Siirt İli Turizm Potansiyelinin Swot Analizi ile Değerlendirilmesi. *Sivas Interdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1-2), 52-73.
- Akbıyık, M. (2014). Şanlıurfa İlinin Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi ve Planlamaya Yönelik Öneriler (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi.
- Akgönül, M. S., & Eliüşük, M. (2016). Hasankeyf İmam Abdullah Zaviyesi Konservasyon ve Restorasyon Çalışmaları. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(2/1), 193-227.
- Aktan, A., Çakırca, D., Adsan, M., & Çakan, A. (2016). Kozluk'un En Eski Taş Yapılarından Hıdır Bey Camii. *Bilim ve Gençlik Dergisi*, 4(2), 63-72.

- Albayrak, Y. & Mutlu, S. İ. (2018). Harran ve Soğmatar'da Sin Kültürünün Varlığı. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 37(37), 133-144. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.397026>.
- Arıncı, K. (2018). Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin İnanç Turizmi Potansiyeli ile Bölgesel Kalkınma Bakımından Değerlendirilme İmkânları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Ekim (2022), 2129-2147.
- Avcı, M.C. (2019). Dünyanın İlk Anıtsal İnanç Merkezi: Göbekli Tepe (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Harran Üniversitesi.
- Aydın, M. N. (2022). XVIII. Yüzyılda Osmanlı'da Bir Eğitim Kurumu: Diyarbakır Mesudiye Medresesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Şubat (29). 268-286.
- Baltacı, M., & Kodalak, O. (2022). Türkiye ve Dünya'da Helal Turizm. *Avrasya Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 92-102.
- Başer, M. Y., & Olcay, A. (2021). Battalgazi (Eski Malatya) İnanç Turizmi Potansiyelinin Swot Analizi ile Değerlendirilmesi. *Journal Of Tourism Intelligence and Smartness*, 4(3), 341-366.
- Batman İl Kültür Envanteri. (1999). (b.t). *Seyit Hasan Türbesi*. http://batmankulturenvanteri.org/Haberler-122-seyit_hasan_turbesi-568.aspx?vid=585 adresinden 27 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Bilgin, S. E. (2018). Kilis Tekke (Canpolat Paşa) Cami ve Çini Süslemeleri Üzerine Bir Değerlendirme, *Iksad II-International Conference On Social Sciences*, 22(25), 1.
- Bingöl, Z. (2007). *Anadolu'da İnanç Turizmi*. Detay Yayıncılık.
- Büyükalaca, O., & Gül, A. (2009). Osmaniye ili SWOT analizi. Hasret ofset.
- Çağlayan, M. (2018). Ortaçağ'dan Günümüze Bir Anıt: Mardin Ulu Camii. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, 1(21), 29-40.
- Demircan, Ş., & Çeken, H. (2022). İnanç Turizminin Yerel Kalkınmadaki Önemi: Midyat Örneği. *Turizm ve Araştırma Dergisi*, 11(1), 75-92.
- Dural, S. (2013). Anadolu'da Peygamber Kabir ve Makamlarına Yönelik Halk İnançları (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Ertekin, M. Z. (2011). Cizre Ulu Camii. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 27, 71-91.
- Gaziantep İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2023) (b.t). Dülükbaba Türbesi. <https://gaziantep.ktb.gov.tr/TR-52363/gaziantep-evliyalari-ve-turbeleri.html> adresinden 24 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Geçgin, E. & Korucuk, M. (2017). Turizm ile İlgili Genel Kavramlar, (Ed. Murat Kılıçbey). *Genel Turizm İçinde* (S. 1-19). Gazi Kitapevi.
- Gök, A., & Tuna, H. (2013). Turizm pazarlaması açısından Malatya ilinin potansiyelinin belirlenmesi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2013(1), 1-11.
- Güler, B. (2014). "Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'ne Göre Anadolu'da Sahâbiler". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32/32, 104-130.
- Güler, E. G. (2023). Overview of Turkey's Tourism History. *In History of Accounting, Management, Business and Economics*, Volume I (pp. 277-284). Singapore: Springer Nature Singapore.
- Günel, V. (2006). Mardin İlinde Kültürel Çekicilikler ve Turizm Amaçlı Kullanım Olanakları. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Gündüz, A. (2022). İbrâhim (as) ve Ailesinin Urfa ile Olan Bağlantısı. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 265-293. <https://doi.org/10.32711/tiad.1060804>.
- Güneş, H. (2014). Cezîre bölgesinde yaşadığına inanılan peygamberler. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(10), 27-50.
- Güzel, Ö. (2020). *Anadolu'da İnanç Turizmi*. Nobel Yayıncılık.
- Güzel, Ö. & Köroğlu, Ö. (2019). *Turist Rehberliğinde Uzmanlaşma*. Nobel Yayıncılık.
- Hacıoğlu, N. & Avcıkurt, C. (2011). *Turistik Ürün çeşitlendirmesi*. Nobel Yayıncılık.
- Halifeoğlu, F., Cesur, M. & Güleç, C. (2017). Diyarbakır Ulu Camii Hanefiler Bölümünde Yer Alan Minber Kapısını Koruma Çalışmaları. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, 1(20), 3-10.
- Harunoğulları, M. (2016). Kilis'in İnanç Turizmi Potansiyeli ve Kutsal Mekânları. *Electronic Turkish Studies*, 11(21).
- Işık, R. A., & Korkut, T. (2019). Mor Kuryakos (Dera Qira) Manastırının Günümüzdeki Mimari Durum Değerlendirmesi. *Kadim Akademi Sbd*, 3(2), 40-62.

- İpekyolu Kalkınma Ajansı, (2014). “İpekyolu Kalkınma Ajansı Adıyaman Yatırım Projesi”. <https://www.ika.org.tr/assets/upload/dosyalar/adiyaman-inanc-turizmi-raporu.pdf>. 20 Şubat 2024 tarihinde alınmıştır.
- Kahrıman, A. (2015). Zeugma Antik Kenti, *Academia Dergisi*. https://www.academia.edu/35508189/Zeugma_Antik_Kenti (24 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır).
- Karadeniz, E., Kandır, S. Y., & Önal, Y. B. (2007). Seçilmiş paydaşların SWOT yöntemiyle Türk turizm yatırımlarını değerlendirmesine yönelik bir pilot çalışma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 18(2), 195-205.
- Karakaya, E. (2010). Şeyh Safâ Camii. *TDV İslam Ansiklopedisi İçinde* (65-66).
- Kaya, M. (2019). Batman İlinin Açık Alan Kültürel Rekreasyon Turizm Potansiyeli Açısından Değerlendirilmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Batman Üniversitesi.
- Kaygın, E., & Güven, B. (2015). *Adıyaman İli Swot Analizi*. Siyah İnci Akademi, İstanbul.
- Kilis İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2023) (b.t.). Şeyh Efendi Tekkesi (Nakşibendi Tekkesi). <https://kilis.ktb.gov.tr/TR-61716/seyh-efendi-tekkesi-naksibendi-tekkesi.html> adresinden 24 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Korkut, T. (2023). Midyat'ta Bir Kaya Kilisesi (Gülgöze (Ayn Wardo) Mor Barsavmo Kilisesi). *Van İnsani ve Sosyal Bilimler Dergisi* (5), 13-48.
- Köksal, Y., & Karabulut, K. (2019). İnanç Turizmi ve Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Ağrı İli Örneği. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 83-104. <https://doi.org/10.31463/aicusbed.523594>.
- Küçük, M. A. (2019). Türkiye'nin Turistik Dini Mekânlarına Bir Örnek: “Süryani Dinî Merkezleri”. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (33), 476-520. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.517110>.
- Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. (2015). İsmail Fakirullah Türbesi. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-137906/ismail-fakirullah-turbesi-siirt-2015.html> adresinde 27 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Kürkçüoğlu, S., & Erkol, G. (2013, Mayıs, 9-12). Şanlıurfa Kültür ve İnanç Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi. (Sözlü sunum). *Uluslararası İnanç Turizmi ve Hoşgörü Konferansı*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Mahmutoğlu, M. (2023). Gaziantep'te Din ve İnançlarla İlgili Tespitler. *İlahiyat Akademi*, (17), 147-160.
- Mardin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2023) (b.t.). Anıtlı Köyü/ Hah Harabeleri. <https://mardin.ktb.gov.tr/TR-317122/anitli-koyu-hah-harabeleri.html> adresinden 26 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Okuyucu, A. (2020). İnanç Turizmi Açısından Türkiye’de Dini Çekiciliklerin Dağılışı. *Turkish Studies-Social Sciences*, 15(5).
- Okuyucu, A. & Somuncu, M. (2013, Mayıs, 9-12). Türkiye’de İnanç Turizmi: Bugünkü Durum, Sorunlar ve Gelecek (Sözlü Sunum). *International Conference on Religious Tourism and Tolerance*. Muhsin Kar. 627-643. Konya.
- Olğun, T. N. (2023). Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Bulunan Mimar Sinan Camilerinde Korumaya Yönelik Bir İnceleme. *Uluslararası Doğu Anadolu Fen Mühendislik ve Tasarım Dergisi*, 5(2), 167-197. <https://doi.org/10.47898/ijeased.1308461>.
- Ökten, Ş., & Çeken, H. (2008). Şanlıurfa'nın Turizm Pazar Potansiyeli ve Gap Bölgesi Kalkınmasındaki Önemi. *Verimlilik Dergisi* (1), 107-125.
- Özgen, N. (2013). Siirt'in İnanç Turizmi Mekânları: Ziyaret (Veysel Karani) ve Tillo (Aydınlar) Örnekleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 17(27), 251-272.
- Özkan, E., Curkan, S.C., & Salar, D. (2019). Adıyaman Bölgesi ve Nemrut Dağı Milli Parkı Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Eurasian Academy Of Sciences Eurasian Education & Literature Journal*, (9), 19-29.
- Özpay, G. A. (2017). Türkiye’de inanç turizmine yeni bir örnek: Kutsal Balıklı Göl (Malatya). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(3), 937-951.
- Öztürkatalay, L. (1995). *Mardin ve Mardinliler*. Seçil Ofset Yayınları, İstanbul.
- Rençber, F. (2014). Adıyaman Alevilerinin Coğrafi Dağılımları ve Demografik Yapısı. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 7-18.

- Sonyel, S. R. (1985). Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğunu Parçalama Çabalarında Hıristiyan Azınlıkların Rolü. *Bellekten*, 49(195), 647-656.
- Soydan, E. & Şarman, N. (2013). Mardin ve Şırnak İllerindeki Süryanilere Ait Dini Yapıların Kültür (ve İnanç) Turizmi Potansiyeli. *International Journal of Social Science*, 6(8), 589-607.
- Şahin, H. A. (2019). Geç Hitit Beylikleri. *Oannes- Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 131-153. <https://doi.org/10.33469/oannes.15>.
- Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi. (2017, Şubat 07). Aynzeliha Gölü. <https://www.sanlıurfa.bel.tr/icerik/225/624/aynzeliha-golu> adresinden 25 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Şengül, A.B. (2014). Cizre Kırmızı Medrese: Mimari, İktidar ve Tarih. *Kebikeç*, 38.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı GAP Bölge kalkınma İdaresi Başkanlığı. (2012). GAP ve Turizm. İstanbul: Bilnet Matbaacılık.
- Tel, H. Ö, & Erdoğan, E. (2021). Şanlıurfa, Balıklı göl Kent Platosunun Ekolojik Tasarım Kapsamında Değerlendirilmesi. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, 6(2), 564-585. <https://doi.org/10.30785/mbud.956282>.
- Tetik, Z. A. (2016). Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesindeki Teknik Çalışmalar: Nakil Yöntemleri, Nakil Güzergâhları ve Geç Luwi Dönemi Basalt Eserlerin Dağılımı Hakkında Öneriler. *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, (19), 159-169.
- Tuncer, O. C. (1996). Kilis Mevlevihanesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (2), 259-281.
- Türkiye Kültür Portalı. (2013, Şubat 13). Hz. Süleyman Cami. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/diyarbakir/gezilecekyer/hazret-suleyman-cami> adresinden 26 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Türkiye Kültür Portalı. (2020, Şubat 10). Kurtuluş Cami. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/gaziantep/gezilecekyer/tarihi-camiler154353> adresinden 24 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Türkiye Kültür Portalı. (2022, Ocak 22). İbrahim Bey Cami. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/batman/gezilecekyer/brahim-bey-cami> adresinden 27 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Türkiye Kültür Portalı. (2022, Ocak 6). Mor Aho Manastırı. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/batman/gezilecekyer/mor-aho-manastiri> adresinden 27 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Türkiye Kültür Portalı. (2023, Aralık 13). Kilis Cüneyne Cami. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kilis/gezilecekyer/cuneyne> adresinden 24 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Uğurlu, M. A., Günaslan, S. E., & Karaşin, A. (2017). Dört Ayaklı Minare'nin modellenmesi ve yapısal analizi. *Dicle Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Dergisi*, 8(2), 413-422.
- UNWTO (2011). Religious Tourism in Asia and the Pacific. Madrid: UNWTO
- Ünal, C. & Gürbıyık, C. (2015). Uluslararası XIX. Orta çağ ve Türk Dönemi kazıları ve sanat tarihi. *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, VIII. (27).
- Yaşar, İ. (2010). Adıyaman İl ve İlçelerindeki Evliya Anlatıları (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi.
- Yaşar, M. (2019). Nemrut Dağı Kutsal Anıtı: I. Antiochos'un Dehası. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 9(19), 19-27. <https://doi.org/10.16950/iujad.568931>
- Yeşilbaş, E. & Acar A. (2021). Mardin Şeyh Mahmud El Türkî Aile Kabristanındaki Mezar Taşlarının Sanat Tarihsel ve Antropolojik Açından Değerlendirilmesi. *Şehir ve Medeniyet Dergisi*.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yurtaş, H. (2010). Hasankeyf Zeynel Bey Türbesi. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (3).